

## บทที่ 1

### บทนำ

#### 1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติ นับวันจะมากขึ้น ช่วง ค.ศ. 1985 – 1990 พบว่าอัตราการย้ายถิ่นข้ามชาติ ที่ผู้ย้ายถิ่นพำนักอยู่ในประเทศปลายทางอย่างน้อย 1 ปี ขึ้นไป มีสูงถึงร้อยละ 2.6 และคาดว่าในช่วงศตวรรษที่ 21 นี้ การย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติจะเพิ่มขึ้นอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน แรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่เข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย ซึ่งคาดว่าทั่วโลก มีประมาณ 80-97 ล้านคน (International Labour Organization, 2002) ทำให้การย้ายถิ่นข้ามชาติของแรงงานเป็นประเด็นที่สำคัญมากขึ้นในทุกภูมิภาคของโลก

สำหรับประเทศไทย ปรากฏการณ์ย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาตินั้น นับวันจะทวีความสำคัญมากขึ้นด้วยเช่นกัน แรงงานข้ามชาติที่หลบหนีเข้าเมืองในประเทศไทยสูงถึง 2,433,570 คน (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2547 อ้างถึงใน กฤตยา อาชวนิจกุล, 2547) โดยเฉพาะแรงงานจากพม่า ลาว กัมพูชา ซึ่งเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศไทย ทำให้รัฐบาลไทยต้องหาแนวทางในการจัดการกลุ่มแรงงานที่ลักลอบเข้ามาทำงานเหล่านี้ โดยการมีมติให้ผ่อนปรนแรงงานข้ามชาติจาก พม่า ลาว กัมพูชา ให้สามารถทำงานในพื้นที่และกิจการที่กำหนดได้ ในระหว่างรอการส่งกลับประเทศ โดยการจดทะเบียนแรงงานเป็นรายปี จากสถิติการมารายงานตัวจดทะเบียนของแรงงานข้ามชาติ ตามมติคณะรัฐมนตรี ปี 2547 มีแรงงานข้ามชาติจาก พม่า ลาว กัมพูชา มารายงานตัวทั้งสิ้น 838,943 คน เป็นแรงงานจากพม่า จำนวน 625,886 คน แรงงานลาว 103,807 คน แรงงานกัมพูชา 109,250 คน ซึ่งส่วนใหญ่จะกระจายตัวอยู่ตามภูมิภาคต่างๆของประเทศ (กรมจัดหางาน กระทรวงแรงงาน, 2548 อ้างถึงใน กฤตยา อาชวนิจกุล & พันทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร, 2548 )

แรงงานจากลาว เป็นกลุ่มแรงงานที่มีสัดส่วนการเข้ามาทำงานในประเทศไทยเพิ่มสูงที่สุด ถึง 5 เท่า ในระหว่างปี พ.ศ. 2539-2544 เมื่อเปรียบเทียบกับแรงงานจากประเทศพม่า และกัมพูชา โดยเฉพาะกลุ่มแรงงานสตรีลาว พบว่า มีอัตราส่วนเพิ่มขึ้น (กฤตยา อาชวนิจกุล, 2546) จังหวัดหนองคาย เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ที่มีแรงงานลาวเข้ามาทำงานเป็นจำนวนมาก จากการขึ้นทะเบียนของกรมการปกครองจังหวัดหนองคาย ระหว่างวันที่ 1-31

กรกฎาคม 2547 พบว่า แรงงานสตรีลาวมีจำนวนถึง 1,702 คน หรือ ร้อยละ 68.1 ของจำนวนแรงงานต่างด้าวทั้งหมด ซึ่งเป็นสถิติที่พบมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จัดหางานจังหวัดหนองคาย, 2548) หมู่บ้านท่ามะเฟือง ตำบลโพนสา อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่งที่มีแรงงานสตรีลาวเข้ามาทำงานจำนวนมาก (จัดหางานจังหวัดหนองคาย, 2548) ซึ่งแรงงานสตรีลาวเหล่านี้ เป็นแรงงานที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแรงงานจากจัดหางานจังหวัดหนองคาย และนายจ้างสนใจเข้าร่วมโครงการวิจัยทำให้เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้ง่าย แรงงานสตรีลาวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำที่นอนนุ่น ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมภายในครัวเรือน มีการใช้เทคโนโลยีต่ำ มีความเสี่ยงในการทำงาน ทำให้แรงงานที่ทำงานในอาชีพนี้ประสบปัญหาจากฝุ่นละออง ความร้อน เสียง หรืออุบัติเหตุในการทำงาน (จะเด็ด เชาว์วิไล, 2546; มาลี พงษ์โสภณ, 2545; สำนักโรคจากการประกอบอาชีพและสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 2544) และแรงงานเหล่านี้มักไม่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายแรงงานและไม่ได้รับความเป็นธรรมในทุกด้าน ทั้งด้านค่าจ้าง สิทธิการลา การจ้างงาน การเจ็บป่วย (พิมพ์วิทย์ บุญมงคลและคณะ, 2542)

การเข้ามาทำงานของแรงงานลาว ส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจาก ปัญหาความยากจน ปัญหาการว่างงานและการถูกเอารัดเอาเปรียบจากทางการลาว ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน และจากลักษณะภูมิประเทศที่มีเขตแดนติดกันโดยมีแม่น้ำโขงกั้น เป็นระยะทางถึง 1,810 กิโลเมตร (ประมวล สุขกล่อม, 2547; วารินทร์ วงศ์หาญเขาว์, 2547) ประกอบกับประเทศไทยกำลังมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ที่เน้นการผลิตโดยใช้แรงงานคนเป็นหลัก (labour intensive) ทำให้มีความต้องการแรงงานระดับล่างเป็นจำนวนมาก จากปัจจัยดึงดูดจากประเทศไทยและปัจจัยผลักดันจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (สปป.ลาว) ทำให้แรงงานกลุ่มนี้มีข้อจำกัดและมีทางเลือกในการทำงานน้อย เสี่ยงต่อการถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้างและถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนในรูปแบบต่างๆได้ง่าย และส่งผลต่อคุณภาพชีวิตตามมา

คุณภาพชีวิตเป็นผลรวมจากการดำเนินชีวิตที่มนุษย์ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตตามที่มนุษย์ทุกคนปรารถนา คุณภาพชีวิตของบุคคลในแต่ละช่วงชีวิตจึงอาจมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการรับรู้ต่อสภาพความเป็นอยู่ที่เกิดขึ้น ซึ่งอยู่ภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ พื้นฐานความรู้และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล (WHOQOL, 1994a) สภาพความเป็นอยู่และสภาพเงื่อนไขของการดำรงชีวิตที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคล ได้แก่ ภาวะสุขภาพ ชีวิตครอบครัว ชีวิตการทำงาน สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น (พนิชฐา พานิชชีวะกุล & เพ็ญจันทร์ ประดับมุข, 2542; WHOQOL, 1994a) เมื่อเงื่อนไขใน

การดำรงชีวิตเหล่านี้ เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ไม่ดี อาจจะนำมาซึ่งปัญหาในการดำรงชีวิตและส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคล

แรงงานสตรีที่อพยพไปทำงานต่างถิ่นต้องประสบปัญหาหลายด้าน เช่น ปัญหาการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมใหม่ๆ ปัญหาสุขภาพ การถูกเอารัดเอาเปรียบ การถูกกดขี่ การถูกล่อลวง จากนายจ้าง หรือผู้ที่มีอิทธิพลเหนือกว่าในรูปแบบต่างๆ ได้ง่าย เช่น ปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศ การทำร้ายร่างกาย การถูกโกงค่าแรง เป็นต้น (กรุงเทพธุรกิจ, 2546; อีรพงษ์ ภูริปาณิก, 2546; ประหยัด สายมะลิวัลย์ เครือมณี, 2546; ชัด ศรีสะอ้าน, 2545; วันดี สันติวุฒิมณี, 2541; วิเชียร & วาณี เอี่ยมศรีทอง, 2538; Collins, 1997; Facione, 1994) ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากความแตกต่างระหว่างเพศ การเป็นแรงงานต่างด้าว ความยากจนและการศึกษาต่ำ ทำให้แรงงานมีโอกาสดูและทางเลือกในการทำงานน้อย เป็นได้เพียงแรงงานไร้ฝีมือค่าแรงต่ำ ที่มีลักษณะและสภาพการทำงาน ที่หนักและเสี่ยงอันตราย มีสภาพแวดล้อมในการทำงานไม่ปลอดภัย และสภาพที่พักอาศัยที่แออัดไม่ถูกสุขลักษณะ (กฤตยา อาชวนิจกุล, 2546; คณะกรรมการการแรงงานและสวัสดิการสังคม วุฒิสภา, 2548) จากสภาพหรือบรรยากาศในการทำงานเหล่านี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อปัญหาสุขภาพและชีวิตความเป็นอยู่ ขาดความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและการทำงาน ทำให้เกิดความรู้สึกเบื่อหน่าย ไร้อำนาจต่อรอง ขาดความพึงพอใจในการทำงาน ทำให้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงานลดลง มีความสุขในการดำรงชีวิตน้อย

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาพบว่า การศึกษาเกี่ยวกับแรงงานสตรีลาวที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยยังคงมีข้อมูลน้อย เช่น การศึกษาของประมวล สุขกล่อม (2547) ศึกษาถึงสภาพชีวิตการทำงาน และผลกระทบต่อครอบครัวของแรงงานลาวภายหลังเดินทางเข้ามาทำงานในจังหวัดมุกดาหาร โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงปริมาณ แต่ยังไม่มีการศึกษาใดที่ศึกษาเพื่อทำความเข้าใจคุณภาพชีวิตในกลุ่มของแรงงานสตรีลาวในจังหวัดหนองคาย ซึ่งเป็นกลุ่มที่มักประสบปัญหาในการดำเนินชีวิต เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการทำงาน ปัญหาสุขภาพ รวมถึงปัญหาสังคมอื่นๆ โดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ ดังนั้น นักวิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาคุณภาพชีวิตตามการรับรู้จากประสบการณ์ชีวิตของแรงงานสตรีลาวในจังหวัดหนองคาย เกี่ยวกับความหมายของคุณภาพชีวิต และคุณภาพชีวิตทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านชีวิตการทำงาน ด้านชีวิตครอบครัว ด้านชีวิตในชุมชน ด้านเศรษฐกิจ ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (พนิชฐา พานิชะวะกุล & เพ็ญจันทร์ ประดับมุข, 2542; WHOQOL, 1994a) โดยใช้การศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา ซึ่งเป็นการศึกษาการรับรู้จากประสบการณ์ของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์ได้ตรงกับความจริงที่สุด เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐาน ในการให้บริการทางด้านสุขภาพ ทั้งเชิงรุกและเชิงรับ เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานสตรีลาวให้ดีขึ้น ทำให้แรงงานสตรีลาวอยู่ดีมีสุข

## 2. คำถามการวิจัย

- 2.1 ความหมายของคุณภาพชีวิตตามการรับรู้ของแรงงานสตรีลาวเป็นอย่างไร
- 2.2 คุณภาพชีวิตของแรงงานสตรีลาวเป็นอย่างไร

## 3. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 3.1 เพื่อบรรยายความหมายของคุณภาพชีวิตตามการรับรู้ของแรงงานสตรีลาว
- 3.2 เพื่อบรรยายถึงคุณภาพชีวิตของแรงงานสตรีลาว

## 4. คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

**คุณภาพชีวิต** หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานสตรีลาว ภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรมและระบบการให้คุณค่าทางสังคม ประกอบด้วย 6 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านชีวิตการทำงาน ด้านชีวิตครอบครัว ด้านชีวิตในชุมชน ด้านเศรษฐกิจ ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ (พนิชฐา พานิชชีวะกุล & เพ็ญจันทร์ ประดับมุข, 2542; WHOQOL, 1994a)

### 4.1 ด้านสุขภาพ หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับสุขภาพ ประกอบด้วยสุขภาพกายและสุขภาพจิต

4.1.1 สุขภาพกาย หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับความสมบูรณ์แข็งแรงของร่างกาย การดูแลตนเองเพื่อส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันความเจ็บป่วยจากการทำงาน และการดูแลตนเองเมื่อเจ็บป่วย

4.1.2 สุขภาพจิต หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับความรู้สึกด้านจิตใจ พิจารณาจากความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง ความพึงพอใจในชีวิต ความเครียดและการจัดการกับความเครียด

4.2 ด้านชีวิตการทำงาน หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับเวลาในการทำงาน รายได้เพียงพอและยุติธรรม สภาพแวดล้อมในการทำงาน ความมั่นคงในการทำงาน สวัสดิการ สัมพันธภาพระหว่างเพื่อนร่วมงานและนายจ้าง ความสมดุลระหว่างงานและชีวิตส่วนตัว และความพึงพอใจในงาน

4.3 ด้านชีวิตครอบครัว หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับความสุขในครอบครัว สถานภาพในครอบครัว บทบาทและสัมพันธภาพระหว่างสมาชิก

4.4 ด้านชีวิตในชุมชน หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับสัมพันธภาพระหว่างคนในชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน และการทำกิจกรรมช่วยเหลือชุมชน

4.5 ด้านเศรษฐกิจ หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับรายได้ ความเพียงพอของรายได้ ภาระหนี้สิน เงินออม ความปลอดภัยในทรัพย์สิน ความมั่นคงด้านการเงิน และแหล่งประโยชน์ด้านการเงิน

4.6 ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หมายถึง การรับรู้เกี่ยวกับสภาพที่อยู่อาศัย สถานที่พักผ่อน การสื่อสาร การคมนาคม การสาธารณสุขปลอดภัย และการเข้าถึงบริการทางด้านสุขภาพ

## 5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการให้การดูแลสุขภาพแรงงานสตรีลาว เพื่อส่งเสริมแรงงานสตรีลาวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี

5.2 เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานสตรีลาวที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย

## 6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

คุณภาพชีวิตเป็นผลรวมของการดำรงชีวิตภายใต้สถานการณ์ต่างๆ ที่บุคคลสามารถประเมินและรับรู้ได้ด้วยตนเอง (Carr et al., 2001; Hall & Kala, 2001) คุณภาพชีวิตอาจมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับ การรับรู้ต่อสภาพเงื่อนไขการดำรงชีวิตและประสบการณ์ชีวิตของแต่ละบุคคล (WHOQOL, 1994a) ซึ่งมีสังคมวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนด การทำความเข้าใจคุณภาพชีวิต จึงให้ความสำคัญกับความรู้สึกนึกคิดและทัศนคติของบุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่มีต่อสภาพการดำรงชีวิตของตนเอง การศึกษาคุณภาพชีวิตในครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายคุณภาพชีวิตตามการรับรู้ของแรงงานสตรีลาวตามสภาพที่เกิดขึ้นจริง การศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยาเป็นการศึกษาถึงการรับรู้ ความรู้สึกนึกคิด ทัศนคติ ซึ่งเป็นมุมมองของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์ ผ่านประสบการณ์ชีวิตของตนเอง ผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์จะสามารถถ่ายทอด ความรู้สึกนึกคิดได้ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด (Carr et al., 2001; Oleson, 1990)

การประเมินคุณภาพชีวิตในการศึกษานี้ ผู้วิจัยใช้การประเมินเชิงจิตพิสัย (subjective) ที่ครอบคลุมเกี่ยวกับการรับรู้ถึงสภาพความเป็นอยู่ของแรงงานสตรีลาว ภายใต้บริบททางสังคม วัฒนธรรม ประกอบด้วยคุณภาพชีวิต 6 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพ ซึ่งเป็นการรับรู้ต่อสุขภาพทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ด้านชีวิตการทำงาน เป็นความพึงพอใจในงานและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับงาน ด้านชีวิตครอบครัว เป็นความสุขในครอบครัวและการดำรงบทบาทในครอบครัว ด้านชีวิตในชุมชนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ภาพและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การเข้าถึงบริการทางด้านสุขภาพในชุมชน ด้านเศรษฐกิจ เกี่ยวข้องกับความเพียงพอของรายได้ หนี้สิน แหล่งให้ความช่วยเหลือทางการเงิน ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เป็นความพึงพอใจต่อสภาพที่อยู่อาศัย (พนิชฐา พานิชะกุล & เพ็ญจันทร์ ประดับมุข, 2542; WHOQOL, 1994a) ซึ่งการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา จะช่วยให้เข้าใจทัศนคติและวิถีคิด ที่บุคคลมีต่อสภาพการดำเนินชีวิตของตนเองได้อย่างลึกซึ้ง